

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svitlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VII.

V sredo 20. rožnika (junija) 1849.

List 25.

Vrančji černi prisad (Milzbrand.)

Že smo slišali, de so na Krajskim nektere živinčeta po vrančjim črnim prisadu (Milzbrand, Anthrax) naglo smert storile. Če bo pa vročina še huji, kakor je dosihmal bila, jih bo pa še več pocepalo in bati se je, de ne postane prava kuga.

Že smo kmetovavce v 23. listu Novic opomnili, de naj varjejo svojo živino nagle smerti, in v tistim listu, še bolj na tanjko pa že v 3. listu 1843. léta smo razložili vzroke vrančjiga prisada, in kakó se ga je varovati.

Kér je létaš, kakor se kaže, zavoljo velike vročine nevarnost huda, kér bi utegnilo zavoljo suše tudi vode sèmtertjè zmanjkati, Vas, kmetovavci, še enkrat opomnimo: glejte na svojo živino!

Že večkrat smo povedali, de pri vrančjim črnim prisadu vsa kri černa in gosta postane, kakor kólomazilo (šmir), in de taka kri živino vsake sorte večidel nanagloma, kakor de bi strela va-njo trešila, včasih pa tudi še le v 24 — 48 urah umorí, in de nar raji dobro rejeno, pitano, mlado živino napada.

Černa strupena kri pa se naredí posebno iz hude vročine pod milim nebam ali v hlevu, od pomanjkanja vode, od predobre piče ali kerme.

Vse pa, kar živino od **zvunaj in znotraj** hladi, odvraca černi vrančji prisad.

Iz tega vsak umen kmet lahko sam presodi, kakó ima s živino ravnati, de jo obvarje te hude in nagle bolezni.

Varíte jo prehudiga dela pri hudi vročini; zjutrej in zvečer nej raji več dela, kakor okoli poldneva, — iméte hleve hladne hladne, — dajte ji večkrat hladne vode, — dajte ji namesto suhe klaje zelenjave in kislatih in slanah reči, — kopajte jo večkrat ali jo saj s hladno vodo polivajte, — če pa se le količkaj bolehná kaže, dajte ji berž berž pušati, de jo rešite černe strupene kervi.

Varíte se samí, de se s tako černo kervjó ne oskrunite, in Bog obvari, de bi tako živino zaklali in mesó i. t. d. porabili, — to tudi Vam prinese gotovo smert!

Jurče razlaga svojimu strícu
cesarski patent od 4. sušca zastran desetine, tlake in družih dávšin.

Drugo pismo.

Ljubi stric!

Náte danes drugo pismo, v katerim sim Vam posamesne razdelke ali paragrafe gôri imenovaniga patenta od 4. sušca razlagati naménil. Vzemite pa pri branji tega pisma tudi 37. list lanjskih Novic in 12. doklado létašnjih „Novic“ v roko, kjer sta obá cesarska patenta

od 7. kimovca 1848 in od 4. sušca 1849 v naš slovenski jezik prestavljena. Nikar se ne čudite, ako v téh patentih marsiktero reč najdete, ktera se Vam neznana zdí in ktere ne zapopadete, — pomislite, de obá patenta nista le za eno samo deželo, temuč de sta za veliko deželá, ktere imajo sèmtertjè v gruntnih rečéh posebne naprave, tedaj tudi posebne davke. V téh patentih se je pa mógló na vse dežele misliti. To ljubi stric! je tréba nar poprej vediti.

V predgovoru cesarskiga, od vsih ministrov podpisana patenta od 4. sušca stoji imenitna beseda za vse deležnike, de tarifa odškodovanja naj bo taka, de bo za obá — ne le za gruntno gosposko ampak tudi za kmeta — práv (billig). Pravednost naj bo tedaj poglavitno vodilo vsiga ravnanja pri ti reči.

Pojmo zdej k 1. in 2. §.

1. razdelk ali §. tega patenta ukaže, de tlaka in tlačanske plačila gostačev in na podložnih gruntih vseljenih kajžarjev imajo nehati, brez de bi tí za tó kaj plačali. Čmu de so dosihmal mógli gostači tlako delati, tega mende noben človek ne zapopade, in te tlake nobeden ne more pravične imenovati. Ta je vunder prehuda, de človek, ki nič nima, za tó še kaj plačati mora! Pravično je tedej, de je tlaka gostačem pa tudi kajžarjem brez vsiga plačila odpušena, tode ne vsim kajžarjem, ampak le tistim, ki imajo svojo kajžo na podložnih kmečkih gruntih. Kajžarji na gosposkkih gruntih se morajo od gospodarja s primernim plačilam odkupiti. Kdo pa je kajžar na podložnih kmečkih gruntih? boste morebiti hotli bolj na tanjko vediti. Kajžarji na podložnih gruntih so vsi tisti, ki so svojo kajžo že na grunt podložniga kmeta postavili, ali pa na tak grunt, ki je bil že popred od gosposkniga grunta odpisan in za kmečki grunt spoznan, preden je kajžar svojo bajtico na-nj postavil.

Tukaj pa moram opomniti, de soseskna tlaka gostačev, to je, tista tlaka, ki jo imajo gostači soseski opravljati, kakor, postavim, v soseskinih opravkih za póta iti, ali pozimi iz soseskne ceste sneg kidati i. t. d. po tem patentu ni nehala, ampak le tista tlaka je jenjala, ktero so imeli gostači svoji gruntni gosposki v delu opravljati ali pa v denarji pobotovati. Tlaka, ki jo imajo gostači v prid soseske na kmetih ali v terjih in mestih delati, ne more jenjati, zakaj, če revní gostač zbolí ali na stare dni takó oslabí, de si ne more nič zaslužiti, ga soseska preživí; tedaj je tudi pravično, de tak človek za tó v prid soseske kaj stori. Ravno takó se mora tudi med drugimi tlakami razloček delati, ki se opravljajo pri zidanji ali popravljanji cerkve, šole, farovža, in ktere ne morejo jenjati, če noče soseska ob cerkev, šolo ali farovž priti, ki so le v njeni lastni prid. Po novih soseskkih napravah se bo ta reč še bolj natanjko razločila: kaj gré soseski storiti, kaj pa ne.